

Валерій Марценюк

За радянську Батьківщину

Вінниця 2016

ББК 84 Укр6

М49

Марценюк В.П.

За радянську Батьківщину: історична повість. - Вінниця: ПП „Радіоінформ”, 2016. – 120 с.

ISBN 978-966-2375-07-7

Історична повість „За радянську Батьківщину”, що пропонується увазі читачів, згідно до авторського задуму, являється художнім твором з його допустимими відступами від лінії історичної правди. Це виправдано тим, що у автора, з часової відстані більш ніж у 70 років, була практично відсутня можливість відтворити описувані події повністю у відповідності до їх історичного процесу. В той же час, у творі використані матеріали з цілого ряду історичних джерел, посилання на які наведені в кінці повісті, що наближає твір по своїй суті до категорії історичного дослідження.

ББК 84 Укр6

ISBN 978-966-2375-07-7

© Марценюк В.П.

© Вид. «Радіоінформ»

Від автора

Село Яришівка, на теренах якого і відбувались основні події, описані у книзі, являється рідним селом моєї матері Марценюк Марії Пилипівни. Її батьки Пилип Кузьмович та Ксенія Іванівна Табачнюк побудували свій дім на одній із вулиць села, яка і до цього часу носить назву Коцюбинська. Там же народився і проживав до своєї трагічної загибелі від рук прислужників окупантів і брат Марії Пилипівни та мій рідний дядько Анатолій Пилипович Табачнюк. Він був активним членом підпільної організації „За радянську Батьківщину”, виконуючи у ній обов'язки зв'язкового та розвідника.



В свої неповних вісімнадцять років Анатолій весною 1942 року попав під першу хвилю рекрутування на примусові роботи до Німеччини, де отримав ушкодження правої руки і був комісований, як непридатний до праці. Однак, не зважаючи на каліцтво, він, після повернення у рідне село, активно включився у діяльність підпільної організації, що тим часом була започаткована окремими жителями, як села Яришівка, так навколишніх сіл Юрківці (тепер село Лани Тиврівського району Вінницької області), Комарів (тепер село Урожайне Тиврівського району Вінницької області), Селище, Янків (тепер село Іванівка Вінницького району Вінницької області), Цвіжин та Пилява. Керував цією організацією колишній офіцер-артилерист Червоної армії Петро Мартинович Білокурсський, уродженець села Комарів.

На жаль, небагато вдалось членам підпільної організації „За радянську Батьківщину” досягнути у боротьбі з німецькими окупантами, проте значна

частина з них віддала свої молоді життя за ідею визволення України від фашистського поневолення. Світлій пам'яті мого дядька Анатолія Табачнюка та інших членів підпільної організації, які загинули від рук фашистських окупантів, і присвячується ця історична повість, з однойменною назвою, „За радянську Батьківщину”.

Валерій Марценюк

Зміст

Розділ 1. Яришівські історії

1.1. Село Яришівка: історичний екскурс.....	6
1.2. Перший раз в перший клас.....	11
1.3. Терниста дорога в соціалістичне майбуття.....	17
1.4. Під владою Третього рейху.....	23
1.5. Втеча з комендатури.....	29

Розділ 2. Острабайтер

2.1. Родина Табачнюків.....	35
2.2. Трудова повинність.....	39
2.3. На роботу до Рейху.....	45
2.4. Каліцтво на заводі.....	51
2.5. Повернення в рідну хату.....	57

Розділ 3. Петро Білокурський

3.1. На передньому краї війни.....	63
3.2. У гітлерівських концтаборах.....	69
3.3. У батьківській хаті.....	75
3.4. Ганна Білокурска.....	81
3.5. На пошуки Вінницького підпілля.....	86

Розділ 4. Дорогою у вічність

4.1. Підпільна друкарня.....	93
4.2. Підпільна організація.....	97
4.3. Зв'язковий із Яришівки.....	102
4.4. Потрібна вибухівка.....	108
4.5. Герої не вмирають.....	112

Епілог.....	116
Фото.....	117
Перелік історичних джерел.....	119

Розділ 1. Яришівські історії

1.1. Село Яришівка: історичний екскурс

Село Яришівка знаходиться на відстанідесь біля півтора десятка кілометрів від центру області - міста Вінниці. Це, середнє за розмірами й кількістю жителів село, розкинулось по обидва сторони неглибокого яру. По усій свої протяжності яр перегороджено у декількох місцях греблями, між якими утворились невеликі водойми – сільські ставки. За селом яр впирається у високий залізничний насип двоколійної лінії Південно-Західної залізниці на ділянці Вінниця – Жмеринка. Залізниця, з часу свого прокладання завжди виявляла свій позитивний вплив на працевлаштування значної частини сільського населення.

Сліди проживання древніх людей на яришівській землі сягають сивої давнини. На території села у свій час було знайдено кам'яні знаряддя праці епохи палеоліту та ознаки поселення трипільської культури. Про життя давньослов'янських племен, які проживали між Бугом і Дністром, існує багато письмових свідчень візантійських авторів 6-7 століть нашої ери. В своїх творах вони часто згадують східних слов'ян, називаючи їх антами. Безпосередньо на території сучасної Тиврівщини розташовувалось поселення древнього слов'янського роду, відомого під назвою тиверців. Вважається, що крайньою східною межею розселення тиверців у 8 – 9 століттях нашої ери була межа, що проходила через містечко Тиврів. «Містечко Тиврів на Богу (давня назва річки Південний Буг), стверджував відомий український історик Михайло Грушевський, це одинока осада, що своїм іменем може вказувати на тиверців». Подібні думки лунали на археологічному з'їзді, що проходив у Києві в 1874 році. Там домінувала думка, що Тиврів стоїть на місці старовинного поселення «Тивер». Згодом тиверці увійшли до складу Київської Русі.

Під час монголо-татарського нашестя на Русь і падінням у 1240 році Києва землі між річками Південний Буг і Дністер, а також сусідні райони, що лежали на схід і захід від неї, попали під вплив Галицько-Волинської держави. Ці землі татари між собою розпочали називати «Подолією», звідки пішла подальша назва – Поділля. З розпадом Галицько-Волинської держави значна частина правобережних земель, в тому числі і Поділля попадає під владу великокняжої Литовської держави. Після того, як у 1363 році литовський князь Ольгерд розбив війська монголо-татар на річці Сині Води (притоці Південного Бугу) до 1648 та після 1699 року територія району знаходилася у складі Литовської, а потім Литовсько-польської держави. Ця держава, що отримала назву Речі Посполитої, утворилась після Кревської унії, яка у 1385 році об'єднала Литву з Польщею в єдину державу.

В історичних актах того часу є письмова згадка і про повітове містечко Тиврів, до складу району якого тепер входить сучасна Яришівка. Ця згадка

датується 1393 роком, коли великий князь литовський Вітовт подарував це містечко з навколишніми угіддями «землянину» Герману Дашкевичу «за вислугу». Окрім Тиврова, Дашкевич у своє володіння отримав села Дзвонику, Кліщів, Соколинці, Шендерів і Тростянець.

В 15-16 століттях на Поділлі з вінницької та брацлавської шляхти сформувався основний прошарок місцевої знаті. Деякі її роди володіли величезними маєтностями, що утворились за рахунок привілеїв, наданих ще за часів великих князів литовських Вітовта (1393-1430) та Свидригайла (1430-1432), а також польських королів Казимира IV (1440-1492), Олександра (1492-1506), Жигимонта I (1506-1548), Жигимонта II (1548-1572), Генріха Валуа (1573-1574), Стефана Баторія (1576-1586), Жигимонта III (1587-1632).

Безпосереднє виникнення села Яришівки, як сучасного поселення людей, за історичними джерелами відноситься до періоду панування на українських землях Речі Посполитої (16 - 17 століття). В той час на території Брацлавського воєводства, що охоплювало основну частину території сучасної Вінниччини, практично повністю сформувалась земельна власність тогочасного панівного класу - шляхти. Це формування здійснювалось як внаслідок отримання привілеїв за службу великокнязівській Литовській державі, так і привілеїв за службу королям Речі Посполитої (так зване право «дідизни» та «отчизни»). Додатково земельна власність також формувалась шляхом періодичного захоплення панівним класом вільних «пусток» ґрунтів, пасік, розорення малоземельних власників (дрібної шляхти) і концентрації їх власності в загребущих руках старост, воєвод та інших тогочасних урядовців. Головними володарями великої власності на цьому етапі виступають русько-литовські роди, які отримували на Брацлавщині вислуги за службу великому князю - так звані «держави», що згодом переходили у спадкове володіння. З 1566 року землі Поділля було включено до Брацлавського воєводства у складі Брацлавського та Вінницького повітів Речі Посполитої.

У той час основним чинником появи нових поселень на Україні було поширення новими землевласниками (магнатами та шляхтою) фільваркової системи на східне Поділля. Саме тоді на Поділлі з'явилась велика кількість нових сіл, виникли й нові міста. При заселенні нового села власник закликав селян поселятися на його землі, гарантуючи їм звільнення від податків (слободи). Здебільшого на слободи в Брацлавщину тікали селяни з Волині та Полісся. Безумовно, якась частина поселенців могла бути і місцевого походження, з тих населених пунктів, що існували в околицях Вінниці ще з XIV-XV ст., але їх було небагато.

Існує декілька цікавих легенд про заснування села Яришівка. Одна з них говорить наступне: «Йшов козак Ярош після виснажливої битви, стомлений, голодний. Вів за вуздечку коня, було дуже спекотно. Дуже хотілося пити, і побачив він перед собою джерельце. Напився холодної води, вона здалась йому дуже смачною, аж солодкою. Напоїв свого коня, назвав це

джерело «Солодовня». Прибавилося у Яроша сил, подивившись навкруг він побачив дивовижно гарну місцевість, і вирішив тут оселитись. Одружився, народилися діти».

Інша версія виходить з того, що село має одну особливість - вся його територія переділена довгим ярмом. Люди вважають, що саме через цей яр село отримало таку назву. Хоча ця версія, навіть більш ніж попередня, викликає певні сумніви. Особливо великих ярів у самому селі немає, а той неглибокий яр, по якому дощові та снігові води течуть до річки Південний Буг, навряд чи міг би призвести до назви села. Навіть, порівняно великі сільські ставки, утворенні греблями на протязі цього яру, на даний час перебувають на грані свого замулення та подальшого зникнення.

Найбільш аргументованою видається версія, що назва села походить від імені пана Яроша Черленківського, який певний час володів цими землями і самим селом. На підтвердження цієї версії вказує і назва сусіднього села Юрківці (тепер Лани) отримана за іменем іншого представника роду Черленківських – Юрія Черленківського.

Село Яришівка, за панування Речі Посполитої, певний період часу належало родині шляхтичів Черленківських. Цей, відомий на Брацлавщині, рід здобув собі гучну славу за довгі роки служби литовській та польській державам. Походив цей рід від братів Кмітів. Так Кміта III Богдан певний час обіймав посаду вінницького намісника. А його брат Дмитро Кміта у 1529 році передав в спадщину своєму сину Олександровичу, брацлавському військовому, місто Черленків (тепер це Селище Тиврівського району Вінницької області). Відтоді ця гілка роду Кмітів стала носити назву шляхетного роду Черленківських-Олександровичів. Внук Дмитра Кміти - Юрій Олександрович згадується у 1597 році як брацлавський військовий і земський суддя. Виходячи з матеріалів історичних джерел, можна припустити, що він мав трьох синів – Івана, Кирила та Яроша. В свою чергу Іван Юрійович Черленківський мав двох синів – Єроніма, який у 1603 році отримав брацлавське ловецтво, та Стефана, який тоді ж отримав чин брацлавського підчашого.

У 1609 році Кирило Черленківський частину своєї спадщини, до якої входили села Юрківці, Свобідці і Яришівка, продає за 10 тисяч злотих пану Ярошу Черленківському. А у 1624 році (напевно, після смерті Яроша) спадкоємцем цієї частини Черленківських маєтностей стає Стефан Черленківський (син Івана Юрійовича). Тоді майже одразу він передає села Яришівку і Свобідці (тепер Студениця) у довгострокову оренду шляхтичу Гордію Житянському.

Син Стефана, Сильвестр Черленківський, який у 1620 році був мечником брацлавським, спочатку отримав від батька на своє утримання село Тютки. А перебуваючи на посаді брацлавського земського писаря (1628-1659) Сильвестр у 1634 році додатково отримує від держави у свою

власність також села Бохоники і Крищинці. Сильвестр Черленківський був на той час однією з найцікавіших постатей Брацлавщини – він навіть опікувався Києво-Могилянською академією, про що відомо із заповіту самого Петра Могили. У 1641 році, після смерті пана Стефана, його спадщина (Черленків, Свобідці, Яришівка, Янків і Грижинці) переходить до Сильвестра. Однак, з початком селянсько-козацьких повстань на Україні, Сильвестр у 1647 році виїжджає до Польщі, передавши Яришівський маєток за 12 тисяч злотих у оренду на три роки хорунжому Яну Дзику.

В подальшому за Зборівським мирним договором 1649 року територія Поділля увійшла до складу Козацької держави Богдана Хмельницького, як Вінницький і Брацлавський полки. Однак, після фактичного розпаду козацької республіки, Правобережжя знову поступово повернулось під владу Польщі. Згодом Черленківські маєтності за правом спадщини перейшли до сина Сильвестра - Анастаса. У 1670 році Анастас Черленківський постригся в ченці під іменем Антоній. А його маєтності у складі міста Селище (або Новий Черленків з замком), Старий Черленків, Неродинці, Комарів, Ровець, Свобідці, Яришівка, Грижинці, Юрківці, Івонівці та Бохоники, за діючими на той час законами Речі Посполитої, були передані в дар Стефану П'ясочинському, брацлавському старості.

В подальшому майже на три десятки років, внаслідок війни Речі Посполитої з турками, з 1672 року по 1699 рік, Поділля підпадає під владу Османської імперії. Ці часи характеризуються майже повним безвладдям і розрухою, звідки вони отримали свою історичну назву «Руїна». Періоду „руїни” передують невдачі гетьмана Дорошенка в ході польсько-козацько-татарської війни 1666-1671 років. Оскільки гетьман Дорошенко, ворогуючи з поляками, визнав над собою владу султана, то це послужило приводом для нової війни Османської імперії проти Речі Посполитої.

У 1672 році Османська імперія, прагнучи оволодіти Україною, почала війну проти Речі Посполитої, яка внаслідок ряду поразок була змушена укласти Бучацький мирний договір. За цим договором Україна передавалася гетьману Дорошенку, як ленне володіння, залежне від Порти. І за цим же договором все Поділля та Кам'янець безпосередньо увійшли до Туреччини, як Кам'янецький пашалик. В подальшому Річ Посполита, вступивши в союз з Священною Римською імперією, розгромила у вересні 1683 року турецьку армію під Віднем. А за Карловицьким мирним договором 1699 року між Польщею та Османською імперією Брацлавщина знову, майже на ціле століття, опинилася під владою Речі Посполитої.

В 1722 році у селі Яришівка була збудована дерев'яна трикупольна церква. До церкви належали 45 десятин 1058 саженив землі, в тому числі 40 десятин 975 саженив орної. Крім селян, проживали в Яришівці і чиншовики, які сплачували відповідний податок (чинш) за дозвіл на заняття певним промислом. Першими родинами чиншовиків були: Пуздрановські, Мудрики,

Коваленки, Пасічники, Табачнюки, Павлішини, Откало, Голопасюки, Вітряки, Штойки. З 1723 року майже уся Черленківська маєтність перейшла у власність іншого пана - Яноша-Антонія Вишневецького, який через сім років продає її Войцеху Сабанському.

Після другого поділу Польщі, який відбувся вже у 1793 році російські війська захоплюють Брацлавщину, а відтак все Поділля, в тому числі і Яришівка стає, частиною Російської Імперії та входить до Вінницького повіту Подільської губернії. За подальше своє існування яришівські маєтності змінили чимало власників. Так у 1802 році пан Щеньовський продав Яришівку, Юрківці і Студеницю своєму родичу Ксаверію Ярошинському.

Після скасування кріпосного права у 1861 році яришівські селяни мали у своєму користуванні 1351 десятину землі, а поміщик володів 2386 десятинами. Безземелля і малоземелля призвело до того, що значна кількість дорослого населення села змушена була йти на заробітки у Гнівань на гранітні кар'єри, цукрозавод, залізницю. Багато селян працювали також не на своїй землі, а в маєтку місцевого поміщика.

Після реформи 1861 року на Україні було введено адміністративно-територіальний поділ на волості. Поділ на волості стосувався здебільшого селян і волосні правління стали органами місцевого самоврядування саме для них. Відтак 5 червня 1861 року була утворена Яришівська волость. Однак усього через шість років відбулася реорганізація волостей. За цією реорганізацією Яришівська волость була скасована, натомість створена Лука-Мелешківська волость. У 1868 році до складу цієї волості додатково приєднали ще й село Тарабанівку, більша частина населення якого була поляками. У цьому селі було всього дві вулиці, одна з них з'єднувалась з головною вулицею села Яришівки і являлась наче її продовженням. Друга ж вулиця тягнеться до лісу у напрямку сусіднього села Сутиски. Легенда стверджує, що по цій вулиці в давні часи валки чумаків прямували в Крим по сіль. Мешканці Тарабанівки сповідували католицьку віру, звичаї і традиції польського народу, мали школу з польською мовою навчання.

У листопаді 1875 року знову відбулася реорганізація волостей. Луко-Мелешківську волость скасували, села, що до неї входили, передали до складу Тиврівської та Гавришівської волостей. Яришівку віднесли до Тиврівської волості. Поділ на волості проіснував до 1923 року, коли замість них було сформовано райони. Посади сільських старост у Яришівці з присілками Юрківці і Студениця у різні часи займали Завальнюк Созон, Сніцар Василь, Пугач Семен, Завальнюк Гнат, Людва Іван, Ситар Іван та Пугач Яків.

Селяни Яришівських маєтностей традиційно займалися хліборобством, тримали коней та волів, а також корів, свиней, овець і іншу живність. Вирощували овочі, сіяли просо, гречку, коноплі, льон, кормові трави. У період революції 1905-1907 років село охопили селянські виступи. Їх організаторами

були жителі села - Вітряк Григорій, Христофоров Вікентій Іванович. Ярчук Йосип Іванович, Поташ Петро Іванович. Після придушення виступів їх було заарештовано й ув'язнено. У бурхливий період 1918-1920-х років жителі Яришівки брали активну участь у бойових діях. Серед найактивніших варто відзначити Куцого Івана Даниловича, Яківа Юрка та Мартина Поташа.

З початку двадцятих років в селі встановлюється більшовицька влада. Утворюються її орган - комнезам та сільська рада. Першим головою сільської Ради став Завальнюк Євдоким, а першим головою комнезаму - Захарчук Антон Кузьмович. Наприкінці двадцятих розпочинається колективізація. У 1928 році в селі організовано перший колгосп «Колос». Першим головою колгоспу став комсомольський ватажок Ксеніч Олександр Петрович.

З часом яришівчани поділили своє село на декілька «кутків», кожний з яких отримав своєрідну назву за особливостями розташування: «Левади», «Сажавка», «Куток», «Липки», «Чавунка», «Парцелі», «Тарабанівка».

1.2. Перший раз в перший клас

У 1932 році Анатолію Табачнюку виповнилось цілих вісім років. В той та наступний рік відбулись дві досить значні події у його житті, які назавжди закарбувались у пам'яті. Перша подія полягала в тому, що він досяг того віку, з якого сільські жителі відправляли своїх дітей в школу.

Яришівське однокласне початкове народне училище було засноване сільською владою в 1871 році. При училищі було 1539 квадратних сажнів землі, на яких знаходились сад і город. Училище спочатку розміщувалось у маленькому будиночку з однією класною кімнатою. Але в 1890 році сільська громада збрала необхідні кошти та побудувала новий будинок народного училища з декількома класними кімнатами і квартирою учителя. Тут стало навчатись вже три класи із загальною кількістю учнів від 30 до 70. Вчились в школі діти з сіл Яришівки та навколишніх сіл Янкова (Іванівки), Тарабанівки, Цвіжина, Студениці, Юрківець (Ланів). Навчання на той час проводилось російською мовою. Вивчались такі предмети як - російська мова, чистописання, арифметика, малювання, закон Божий, церковно-слов'янська мова, співи. Кожен навчальний день розпочинався і закінчувався молитвою.

Станом на 1903 рік в училищі вчилось 49 хлопчиків і 19 дівчаток. Майже 30 років цю освітню ниву орав народний вчитель Спиридон Феодоров Левицький. Він закінчив у 1864 році клас Київського духовного повітового училища та мав срібну медаль "За ретельність" на Александрівській стрічці. З 1912 року в поміч до батька став також його син Дмитро Левицький, який організував в селі перший народний хор.

Після Жовтневої революції та закінчення громадянської війни на базі народного училища в селі була відкрита початкова школа, яка отримала

назву Яришівська початкова школа. З 1925 року в цій школі працювало вже два учителя – подружжя Гардель Федір Михайлович і Гардель Соломія Василівна. Щоб збільшити кількість класів з часом квартира вчителя теж була перетворена на навчальні приміщення. А коли з 1930 року школа поступово розпочала переходити на семирічне навчання, то це призвело і до поступового збільшення учбового навантаження, а відповідно і штату учителів. На той час в школу призначили нового директора Бондаря Кирила Андрійовича.

Того пам'ятного дня першого вересня 1932 року Анатолій прокинувся дуже рано. Батько, який, по дорозі на роботу у сільській раді, мав відвести його в школу, вже давно встав і, не гаючи дарма часу, порався біля худоби. Він встиг вигнати в гурток корову, накосив свіжої трави, та накидав її в ясла для теляти. Сестра Марія тим часом поралась біля свиней і птиці, а мати Ксенія готувала на закіптюженій керосинці нехитрий сніданок для всієї сім'ї.

- Агов, Толю! Ти вже прокинувся? – неквапом звернулась мати до ще заспаного малюка, який тим часом повільно злазив зі своєї постелі на запічку.

- Та прокинувся я, а де ж тато? Ми ж сьогодні йдемо в школу! - заклопотано запитав син.

- На дворі він, порається біля худоби. Сходи та поклич його з Марією до сніданку.

Анатолій швидко натягує на себе святкову одежину, поспіхом всовує ноги в нові черевики, спеціально куплені батьком в неділю на базарі у Вінниці. Він вибігає на подвір'я та кличе батька з сестрою у хату на сніданок. Через деякий час сім'я розташовується навколо кухонного столу, на якому смачно парує ячмінна каша з вранішнім молоком. Завершивши сніданок, Пилип Кузьмович переодягається у чисту одежу, бере за руку сина та неквапом вирушає з ним до школи. По дорозі вони зустрічають на своєму шляху веселі гурти дітей, які теж повільно рухаються у тому ж напрямку.

На шкільному подвір'ї з самого ранку порядкує директор школи, розподіляючи дітей по класах. Особливу увагу він приділяє тим дітям, яких сьогодні перший раз привели до школи їхні батьки. Побачивши голову сільської ради, директор полишає своє заняття та поспішає до нього.

- Добридень, Пилипе Кузьмовичу! Нарешті Ви привели свого синочка до нас за знаннями! – вітає директор новоприбулих.

- Та привів, бачите вже. Чув, Кирило Андрійович, що прислали вам в школу для першого класу молодого учителя, то може навчить мого балбеса чомусь розумному! – повільно розмірює свою мову Пилип Кузьмович.

- Правда ваша, Пилипе Кузьмовичу! Дійсно прислали нам молодого учителя, звать його Пантелеймон Іванович Марценюк. Он він стоїть з першокласниками, то давайте туди проведемо і Анатолія.

Директор разом з головою сільради підвели Толю до групи учнів, поряд

з якою стоїть молодий симпатичний учитель.

- Пантелеймон Іванович! Ось, познайомтесь, це наша сільська влада – голова виконавчого комітету сільської ради Пилип Кузьмович, - відрекомендував голову сільради новому учителю директор школи.

- Добрий день, Пилипе Кузьмовичу! Дуже радий з вами познайомитись, - чемно привітався з головою сільради учитель.

- Ось привів до вас за наукою свого сина Анатолія. Маю надію, що буде гарно вчитись, то може і він в подальшому стане вчителем, як ви, - перейшов до основної суті своєї появи тут Пилип Кузьмович.

- А ви звідки сам родом, Пантилею Івановичу? Чи не маєте родичів у нашому селі, бо і у нас Марценюків багато проживає.

- Та ні, я родом з Колюхова, маю надію знаєте. Це за Тивровом, десь біля двадцяти кілометрів звідти, - пояснив своє походження учитель.

- Знаю, я Колюхів. Був там, дуже гарне село, славиться вирощуванням міцного тютюну. А моє прізвище якраз до цього села гарно підходить – Табачнюк, може чули? – підтримав розмову голова сільради.

- Та чув, Пилипе Кузьмовичу, мені вже розповіли. Давай-но Толю, ставай поряд с своїми майбутніми однокласниками, - завершив розмову учитель.

Голова сільради в подальшому направився до директора школи, який вже приготувався виголосити відповідну промову до початку навчального року. Після тієї промови слово взяв і Пилип Табачнюк, який привітав учнів, їх батьків та учителів з святом знань. Він звернув особливу увагу присутніх на необхідність ретельно виконувати лінію партії та особисті установки товариша Сталіна з приводу надання у навчальних закладах якісної освіти. А це, в свою чергу, дозволить нашій Радянській країні значно швидше здійснити плани індустріалізації та електрифікації.

- Учитись, учитись та учитись, як заповідав нам великий вождь трудящих усього світу товариш Ленін, - закінчив свій виступ очільник сільської радянської влади.

Після завершення усіх промов та виступів, учні під керівництвом своїх учителів розійшлися по класах, де розпочалося навчання. Перший клас розміщувався в невеличкій кімнатці, з одним вікном і більше був схожий на звичайну комірчину. Так воно напевно у свій час і було, але потім за браком навчальних площ ця комірчина тепер стала класом. У якості парт у класі стояли звичайні дерев'яні столи, за якими з обох сторін на звичайних дерев'яних лавах сиділи учні.

Перший урок розпочався з того, що учитель іще раз нагадав новим учням - їх основний обов'язок „Вчитись, вчитись і ще раз вчитись, як заповів великий Ленін”. Потім він особисто познайомився з кожним з тридцяти двох учнів, записавши при цьому в журнал їхні імена та прізвища. На інших уроках того дня первачки приступили до засвоєння перших літер алфавіту та

розпочали навчатись основам письма, виводячи різноманітні лінії і гачки в своїх зошитах.

Ще одна із вищезгаданих подій, що теж назавжди закарбувалась у пам'яті Анатолія, відбулась наступного 1933 року у першу неділю жовтня. Хоча той рік, напевно, повинен був би запам'ятатись йому, перш за все, жахливим голодом, проте цього не сталось. Не сталось цього тому, що у їхньому селі особливо значного голоду й не було. Працював колгосп „Колос”, недалеко від села на хуторі знаходився радгосп, до роботи на якому залучили значну частину працездатних жителів села. Там вони отримували гаряче харчування та хліб. Голод пройшовся в основному по селянах-одноосібниках, що так і не вступили до колгоспу, та по неповних сім'ях у яких були відсутні повнолітні годувальники.

Анатолій жваво крокував по вулиці поряд з татом, з гордістю поглядаючи на босоногих хлопчаків, що, здіймаючи куряву, наввипередки бігли на майдан біля церкви, де сьогодні мала відбулися небувала для села подія. А одним з головних учасників цієї події буде його батько Пилип Кузьмович Табачнюк. Однак радість участі в майбутньому дійстві дещо затьмарювалась ранішньою сердитою сваркою між батьком та матір'ю.

- Пилипе! Богом тебе заклинаю, не ходи туди! — голосно кричала Ксенія.

- Ти хочеш знеславити весь наш рід? Он Федір Римар скоро вже помре, а клятого назвиська „кайданник” так і не може позбутися. З ним і в могилу, напевно, піде. І тебе односельці антихристом до смерті називати будуть.

Пилип легенько обняв дружину за плечі.

- Ксеню, помовч нарешті хоч трішки, нерозумна. Не ті тепер часи, що раніше. Та й люди в селі вже не ті стали. Майже всі згодились на те, щоб обійтись без нового попа, хіба тільки кілька набожних старушенцій ще за старе тримаються.

- Саме вони й проклянуть тебе, безбожника. А я не хочу, щоб ці прокльони принесли нещастя в нашу хату. Нехай собі Скакун з Кольцовим цією справою займаються - їм на роду написано. А ти теж за ними вперто сунешся.

- Не пуцу! - широко розчепірівши по одвірку свої руки, Ксенія рішуче стала в дверях.

Пилип, легенько взявши її дужими руками за талію, переніс та поставив на середину хати.

- Ксеню, ти ж мене добре знаєш, якщо вже вирішив, то так воно й буде. І нічого щось тут казати. Я ж член партії та до того ж і голова сільради, а партія так вирішила – потрібно звільнити людей від цього церковного дурману... Ще Ленін говорив, що релігія – це опіум для народу.

- Ну тоді йди! Але знай - додому можеш не повертатися! Я з безбожником жити не хочу, - в серцях вигукнула мама.

Тато усміхнувся і, переступивши порога, розмашистим кроком попростував на вулицю. За ним подався і Анатолій. Невдовзі вони підійшли до майдану біля церкви, який глухо вирував людськими розмовами. Тут зібрались майже усі жителі села Яришівки, від старого до малого, як збиралися вони колись на Великдень, чи на Зелені свята. Для одних це було дійсно свято знайомства з новою соціалістичною культурою і новими звичаями. Для інших, все ж жевріла в серці потаємна надія, що Бог покарає антихристів і не дозволить перетворити церкву в гріховний колективний будинок (колбуд).

Напередодні, 30 вересня, відбулись збори партійної організації колгоспу „Колос”, на яких розглядали питання про переобладнання церкви в колбуд. В рішенні зборів записали ухвалу:

1. Відкриття колбуду провести 8 жовтня 1933 року.
2. Назву дати «Колбуд ім. тов.Постишева колгоспу «Колос».
3. Доручити товаришам Скакуну та Вугернічек підготувати необхідну кількість лавок.
4. Прибирання колбуду доручити комсомольському осередку.
5. Для проведення святкування найняти музику та підготувати п'єсу.

Коли Пилип Кузьмович з Анатолієм зайшли на церковне подвір'я, то там уже був присутній майже увесь актив села - голова колгоспу Овксентій Скакун, директор школи Кирило Бондар, секретар парторганізації Кольцов, секретар комсомольського осередку та одночасно учитель школи Борис Вугернічек, сільські активісти Іван Бойко, Василь Завальнюк і Владислав Криштофор та багато інших.

- Ну що, товаришу Бойко, не передумав ще з хрестом поборюкатись? - запитав Кольцов, міцно тиснучи тому руку, - а то тут дехто вже наклав в штани, злякавшись прокльонів церковних віщунів...

В свою чергу голова сільради, звертаючись до голови колгоспу, запитав:

- То як там товаришу Овксентій, все приготували? Мотузка ж потрібна міцна, щоб втримала масивний хрест.

- Міцнішої мотузки й не знайдеш, - відповів на те голова колгоспу Скакун, - ми її вдвоє із налигачів для волів сплели. То вона не тільки хрест, а й вагу дзвона витримає.

- Тоді розпочнемо!

По тому Іван Бойко, Овксентій Скакун і Василь Завальнюк один за одним піднялись на церковний ганок і пірнули у темноту храму. Поки вони підіймалися по крутих сходах на дзвіницю, натовп збуджено гомонів. Особливо не вгавала низенька згорблена бабуся, вся одягнена в чорне.

- Анцихристи! Ось побачите, Бог не допустить цих святотатців до дзвіниці храму та ще й ноги їм переламає! Бач, що надумали? Як Іуда, за тридцять срібняків божий храм хочуть осквернити.

- Та замовкніть ви вже, бабо Явдохо, — прикрикнув, не витерпівши, якийсь чоловік з натовпу, - обдиралівка тут була, а не божий храм. Ви мабуть забули, як піп Амвросій разом з дяком звідси свиням хліб мішками носили. І це тоді, коли в селі людські діти від голоду пухли!

Закрити церкву вирішили всією громадою, про що склали відповідного документа, під яким підписалися всі свідомі прихожани. А сталось це невдовзі по тому, як до старого попа Амвросія прийшла делегація сельчан. Знявши шапку і, за звичкою, поцілувавши протягнуту попом руку, один із них сказав:

- Преподобний отче. Ви в нашому селі служите вже більше тридцяти років. Ми ще малими ходили до вас сповідатися та причащатися. Пам'ятаєте, як в неврожайні роки, коли люди вмирили від голоду, ви з церковної паперти казали: „Терпіть, моліться, і Бог воздасть сторицею!” Ми вірили вам, терпіли, молились, але Бог воздавав нам ще більшими злиднями. Потім в село прийшов тиф, вмирили ні в чому не винні діти, які ще й гріхів не встигли заробити, вмирили цілі сім'ї. І ви знову закликали: «Терпіть, і Господь воздасть!». Не воздав він, батюшко, нічим, крім ще більшого зла. Коли в 1905 році яришівчани виступили проти пана, щоб хоч трохи мати хліба, ви що казали преподобний отче? «Не бунтуйте проти звичаїв, встановлених і освячених Богом. Терпіть, і Господь воздасть». Він і воздав тоді нам, надіславши в село царських жандармів. Ми завжди вірили вам, святий отче, терпіли, але Бог ні нашим дідам, ні батькам, ні нам самим не воздав. Тож тепер ми більше не віримо, преподобний отче, ні Вам, ні вашому Богу.

Старий піп уважно слухав своїх прихожан, скорботно зігнувши вниз голову і тяжко зітхав.

- Я й сам не знаю, діти мої, є він той Бог, чи нема. Закликав я вас коритися і терпіти, бо так і мене вчили. Але тепер я назавжди покидаю вас – доживатиму свій вік в сина у Вінниці. А до вас, напевно, незабаром пришлють іншого духовного отця.

Так з тими словами і виїхав піп Амвросій з Яришівки, а іншого попа й присилати було більше нікуди. В садибі попа у 1928 році організували перший колгосп, куди записалося дев'ять сімей сельчан. Першим головою того колгоспу обрали голову комнезаму та секретаря комсомольської організації села Олександра Ксеніча. В наступному 1929 році господарство колгоспу розширилось за рахунок ревізування реманенту та худоби місцевого куркуля, що володів десятьма десятинами землі. А потім до колгоспу «Колос» поступово влилося ще декілька селянських дворів. На сільському ж сході постановили - храму, колись збудованого за кошти

жителів села, не руйнувати, а перетворити його в заклад розвитку пролетарської культури.

Тим часом добровольці Іван Бойко, Овксентій Скакун і Василь Завальнюк уже здерлися по крутих сходах на дзвіницю і показалися в найвищому її вікні. Далі комусь з них належало зробити найважче - видертися на верхівку круглого церковного купола і прив'язати мотузку до хреста. Цю найважчу частину програми взяв на себе Іван Бойко, якого для страховки міцно тримали за ноги Скакун і Завальнюк.

- Нехай, нехай старається, - злісно кривилася у юрбі стара богомільниця, - усі дивіться, зараз Господь неодмінно покарає анцихриста.

Однак пророцтво старої, на щастя, так і не збулось, а невдовзі з дзвіниці пролунав радісний вигук:

- Агов там внизу - Кольцов, Табачнюк. Ловіть-но мотузку!

По тому вигуку вниз полетіла мотузка, міцно прив'язана іншим кінцем до верхівки хреста. Кольцов, Табачнюк, Бондар, Вугернічек, Криштофор та ще декілька сільських активістів вхопили за ту мотузку і потягли. Почувся протяжний скрип дерева, хрест нахилився, хитнувся і прожогом полетів на землю.

1.3. Терниста дорога в соціалістичне майбуття

Довоєнне життя в селі Яришівка не мало якихось особливих відмінностей від життя інших глибинних сіл України. То були найважчі роки становлення нового суспільного ладу в українських селах. Не без жалю розлучившись з политими своїм потом клаптями землі і, з безвиході записавши їх до господарства колгоспу, деякі селяни з острахом очікували різкого погіршення свого становища. Слід зауважити, що життя пересічної української селянської сім'ї завжди проходило в постійному страху перед погодними умовами та перед вічним вибором хлібороба - посієш зерно в землю, то можеш залишитися без хліба на столі. А не посієш – то не будеш мати що їсти у наступному році. А чи ж тепер, вступивши до колгоспу, не може статися так, що взагалі залишишся без хліба?

Проте саме ці побоювання з плином часу виявилися марними. Навіть у 1932 році, першому році суцільної колективізації, коли сталась жорстока засуха, в колгоспі „Колос” зібрали по 10 - 12 центнерів зерна з гектара. Тоді, як в односібному секторі урожай був дещо меншим і не перевищував восьми центнерів. Однак хліба все ж повинно було б вистачити не тільки для виконання плану, а й для його розподілу між колгоспниками та прожиття індивідуальних господарств.

Проте партія та її вождь товариш Сталін мали зовсім іншу точку зору на хлібозаготівлю в Україні. Плани хлібозаготівель за період 1932-1933 років змінювали тричі, щоб забезпечити продовольством великі міста та

виконати завдання по продажу хліба за межі держави. Йшла велика індустріалізація і вона жорстко вимагала від українських селян безперервного фінансування своєї величі.

Місцеве партійно-державне керівництво радянської влади зробило ставку на сільських комсомольсько-партійних активістів, котрі повинні були забезпечити цей нелюдський план хлібозаготівель за рахунок, перш за все, господарств одноосібників. Так в постанові партійних зборів села Яришівки від 2 серпня 1932 року записали.

1. План хлібозаготівлі обговорити на комсомольських зборах і на управах колгоспів.

2. Скликати пленум сільради разом з управами колгоспів та активом.

3. Провести збори колгоспників.

4. Сликати загальні збори села, де прикріпити план по одноосібному сектору.

5. Організувати червону валку хліба до Вінниці, взявши в основу не менше як 500 пудів вантажу.

6. В зв'язку з нестачею тари звернутися до Яришівського радгоспу з проханням позичити 100 лантухів на кілька днів.

7. Проробити це питання на загальних зборах і добитися організації червоної валки хліба серед індивідуального сектора.

8. Всі члени та кандидати партії і комсомольці об'являються мобілізованими по хлібозаготівлі до 100-процентного її виконання і відлучатися їм з села без дозволу осередку забороняється.

В результаті такого плану та його ретельного виконання окремими активістами, в особливості по одноосібному сектору, в селі виникла загроза голоду. І хоча його кістлява рука тільки частково торкнулася мешканців Яришівки, все ж повністю його не оминула, значно збільшивши кількість постійних жителів сільського кладовища. От що розповідала про часи голодомору 1933 року жителька села Бабій Ганна Павлівна:

„Коли розпочався голод, мені йшов усього шостий рік, але я добре пам'ятаю ті біди. Пам'ятаю, як нишпорили в хаті та на обійсті сільські активісти, вишукуючи приховане зерно. Не знайшовши, приходили ще і ще. Мама сховала в глечичку просо, засунула його далеко в піч, то бригада кілька днів шукала, але не знайшла. І тоді наш сусід Захарчук, також заядлий активіст, якимось підгледів, прийшов і забрав. Ми зібрали в жнива 1932 року зо дві фури жита, і Захарчук знав про це. Тому приходив кожен день шукати, але не знаходив, бо батько заховав його в клуні за ділями. І тоді активісти разом із Захарчуком якимось прийшли із залізними палицями, почали тикати в дилі і витягнули декілька зерен. Дуже зраділи, розібрали дилі і забрали все жито.

Активісти ходили по людських дворах кожен день, нерідко й уночі. А в неділю їхали у Вінницю пити та гуляти. Одного разу влаштували пиятику

вдома у нашого сусіда. Понапивалися, вийшли з хати, залишивши відчиненим вікно. Я це побачила, залізла через те вікно і вкрала зі столу маленький шматочок хліба. Але довго не наважувалася дістати його з кишені, боялася, що заберуть.

У нашій сім'ї був непоганий одяг і на всіх один кожух. То активістам все це дуже приглянулося, і вони хотіли цей одяг забрати. Але наша мама виявилася спритнішою. Коли бригада, йдучи вулицею, наближалася до нашого двору, мама надягала на мого старшого брата Гришу хустки, спідниці, а зверху кожуха і виганяла на город. Там він і сидів, поки бригада не йшла далі.

І все-таки вони до нас добралися. У сусідки Тетяни мама взяла з городу декілька колосків і заховала їх в кишеню. Ті колоски знайшли і маму посадили в тюрму на п'ять років. А батько наш помер перед цим. Дід сидів на печі, опухлий від голоду. Баба також ходити не могла. Коли почали достигати вишні, вона повзком добралася до сусідки, та допомогла їй нарвати вишень. Ті вишні в якійсь мірі допомогли нам вижити.

Тим, хто працював у колгоспі, все ж давали якусь бурду, яку нормальній людині не завжди можна було їсти. Для дітей колгоспників організували ясла. Але як там годували... Моя подруга Аніся в тих яслах померла від голоду, а я тікала щоразу. Бо "на волі" хоч чимось можна було б пожитися. Але ця "воля" була також небезпечною, бо люди з сусіднього села Пиляви, доведені голодом до відчаю, викрадали Яришівських дітей, варили та їли їх. А тому мама, йдучи на роботу, зачиняла нас у хаті і просила, щоб ми нікому не відчиняли."

Дійсно на той час діяла Постанова ЦК КПУ від 23 січня 1930 року, згідно якої передбачалося розкуркулити на Україні 150 тисяч селянських сімей. Зусиллями місцевих органів влади рознарядка цієї Постанови була значно перевиконана. Більша частина розкуркулених селян згинула в сибірських нетрях та на Соловках. За цією постановою суди також мали право за п'ять вкрадених колосків посадити людину в тюрму на довгі роки. Причому за таку ж провину можна було посадити в тюрму і дітей старших дванадцяти років. За один лише 1933 рік за колоски по усій Україні було посаджено в тюрми більше п'яти тисяч чоловік. На Тиврівщині особливою ретельністю вирізнялась районна суддя, „залізна більшовичка” Мара Паперман, яка навіть за один підібраний в полі колосок, чи буряк давала по декілька років в'язниці. Щороку вона засуджувала до різних строків ув'язнення сотні чоловік.

Переживши роки лихоліть (розкуркулення, колективізацію, голод 33-го року та репресії 1937-38 років) перед самою війною життя в селі стало потроху повертати в спокійну та кращу сторону. До того часу членами колгоспу, правдами і неправдами, стали майже усі жителі села. На допомогу їм прийшла механізація у вигляді автомобілів, тракторів, та комбайнів. Внаслідок цього значно збільшились урожаї зернових, надої молока, та

поголів'я свиней і худоби. На трудодні колгоспникам стали видавати не тільки хліб та інше збіжжя, але й карбованці. В село провели електричну енергію та радіо.

Перший трактор з'явився у селі Яришівці весною 1934 року і привіз його уповноважений райкому партії Пішман. На це диво техніки прийшли глянути не тільки яришівчани, а також і селяни з навколишніх сіл Студениці, Юрківець та Янкова. Люди боязко обступали зі всіх боків того невиданого звіра, боязко торкались руками його залізних коліс, недовірливо похитували кудлатими головами.

- Ой нене, - говорили одні, - та затопче він тими величезними колесами усю нашу землю. Куди тому зерну там вилізти та зрости!

Інші бідкались, що отруїть цей залізний кінь нашу землю гасом та нафтою і більше хліб на тій землі не вродить. Тож активу села доводилось прикладати великі зусилля, щоб переконати односельчан, що трактор це не зло, а навпаки. Він допоможе їм пришвидшити обробку землі та посіви і збільшити урожаї хліба. Проте все ж деякі, такі наприклад, як Марцин Людва, продовжували побоюватись, що трактор зоставить без роботи багатьох селян і виникне безробіття.

Молодь села навчалась у семилітній школі, працювала у колгоспі, а увечері йшла на різноманітні гуртки у колбуді імені Постишева, приміщення якого було пристосовано з-під колишньої церкви. Куратором роботи колбуду від Вінницького міського відділу народної освіти був товариш Ільченко. Ініціаторами культурно-масових заходів на початку роботи колбуду стали комсомольці Олександр Ксеніч, Борис Завальнюк, Анатолій Буянівський, Антон Пуздранівський, Василь Завальнюк та інші. На зміну першим комсомольцям підростала нова когорта - Марія Бойко, Анатолій Табачнюк, Петро Ткачук, Сергій Бура, Федір Кудрань і їх друзі. Вже через три місяці після відкриття колбуду представник міськквн Ільченко відмічав у своїй інформації:

„В клубі створено три гуртки - драматичний, співочий і військовий, якими керують С.Й.Завальнюк, М.М.Саутіна, Б.Й.Завальнюк. Бібліотека нараховує близько 800 книг. Всю культмасову роботу в селі очолив за дорученням партосередку Б.П.Вугернічек”.

З характеристики партосередку: «Завідуючий колбудом тов.Вугернічек Б.П., 1913 року народження, член ЛКСМУ з 1929 року, освіта - незакінчена середня. Робітник, учитель. Призначений міськквн з 18 березня 1933 року».

Військовим гуртком керував випускник Харківського агроінституту Борис Йосипович Завальнюк. Він з 1932-го до 1934-го року проходив службу у Червоній армії, то мав відповідну військову підготовку, і, в міру своїх здібностей, передавав свій досвід молоді села призовного віку. В своїй автобіографії Борис Завальнюк писав: «Батько до революції працював по найму у поміщика. Після революції батько одержав земельний наділ з

поміщицького фонду і зайнявся хліборобством, проте помер в 1919 році, мати залишилася з чотирма дітьми. Мати вступила у 1929 році в колгосп, а в 1933 році померла. Брати Василь, Олекса і Семен працювали в колгоспі, я учився в 7 класі Сутисківської школи. Після закінчення школи в 1930 році поступив у Харківський агроінститут, який закінчив у 1932 році і одержав звання агронома. З 1932 по 1934 рік служив в Червоній Армії, після служби повернувся в Яришівку і працював бригадиром по захисту рослин».

Драматичним гуртком колбуду керував його брат Семен Йосипович Завальнюк, який відрізнявся своїм потягом до усього прекрасного і довгий час по тому забезпечував село радіотрансляцією.

Співочим гуртком керувала Марія Саутіна, а допомагав їй музикальним супроводом Йосип Шеленчик. Він сам був родом з Галичини, колись служив в австрійській армії, потім попав в полон і після першої світової війни залишився у селі Яришівка. Йосип любив пожартувати, однак його поважали за простоту, а найбільше за те, що був добрим музикантом. Він дуже добре грав на флейті у складі духового оркестру, та на скрипці у супроводі гармошки.

На початку 1941-го року Анатолій Табачнюк мав вже майже 17 років. Він нещодавно закінчив Яришівську семирічну школу та став до праці на різних роботах у колгоспі „Колос”. Комсомольці села, за активність на роботі та в громадському житті, на той час обрали його секретарем комсомольської організації. Анатолій сам активно приймав участь у роботі майже усіх гуртків у колбуді та заохочував до такої участі інших комсомольців. Особливо він любляв драматичний гурток, у якому часто отримував головні ролі. В подальшому досвід переодягання та гримування під певну дійову особу вистави дуже йому згодився зовсім з несподіваного боку.

У виставі „Наталка Полтавка” Анатолій грав роль Петра нареченого Наталки, а роль самої Наталки керівник гуртка доручив грати Стасі Гуменюк. Стася на той час була в останньому випускному класі школи та мала 16 років. Вона проживала на центральній вулиці села, яка отримала свою назву в честь вождя пролетаріату товариша Леніна. Часто після закінчення репетицій Анатолій, у супроводі гурту молоді, йшов проводити Стасю до її хати. А потім, промайнувши греблю через став, прямував у сторону своєї вулиці Коцюбинської.

Вулиця Коцюбинська знаходиться поблизу школи та центрального сільського ставу, названого колись Панським. Свою назву ця вулиця отримала зовсім не в честь відомого українського письменника Михайла Михайловича Коцюбинського. Справа була в тому, що в ряді її будинків на протязі певного часу розселилася родина селян, які в силу сільських звичаїв тих часів отримали прізвисько „коцюби”. За легендою, це прізвисько дісталось їм в спадок від дуже злющої та ревнивої жіночки, яка часто бігала за своїм чоловіком, озброївшись залізною коцюбою від печі. З часом та

історія дещо забулась, проте назва вулиці назавжди закріпилась у пам'яті жителів села.

Анатолій часто проводжав Стасю до самої фіртки її двору, захищаючи від нападів сусідських собак. Так вони досить близько заприятелювалися і довгий час по тому, з настанням весни, просиджували вдвох вечірніми годинами на лавочці біля одного з дворів по вулиці Леніна. На цій лавочці вдень часто вели бесіди-пересуди сільські бабці, а увечері вона переходила у користування закоханим. Сидячи на цій лавочці, Стася та Анатолій подовгу розмовляли про виставу, що готувалась до травневих свят у колбуді. Згадували своє шкільне життя, будували плани на подальше навчання, обговорювали справи та плани своїх близьких.

Анатолій часто розказував, як він відвідував у містечку Гнівань свою старшу сестру Марію. Вона працювала продавцем у магазині від Гніванського цукрового заводу та жила разом з чоловіком і дочкою Тамарою на території заводу. З часом і Анатолій планував перебратись у Гнівань і влаштуватись там на роботу. Однак це не було так просто. Щоб виїхати з села потрібно було отримати паспорт, а його видавали тільки тим, хто виїжджав на навчання, або на роботу по направленню на соціалістичні будови. Стася в свою чергу ділилась своїми планами, розказувала про свою сестру Марію, батьків та близьких.

Одного травневого вечора, повертаючись з колбуду Анатолій запросив Стасю за звичкою посидіти на лавочці, після чого обняв її за плечі та міцно поцілував в губи. Стася, не очікуючи такого випадку від Анатолія, була ним на початку ошелешена. Але невдовзі, прудко підхопившись на стрункі ноги, запитала:

- Що це було, Толю?

- Та що ж то було, Стасю. Подобаєшся ти мені дуже, невже не бачиш?!

- А я думала – ми тільки друзі. А ти от що взяв собі в голову, може й сватів будеш до мене засилати?

- А може й зашлю, проте не в цьому році. Мені ще ж тільки сімнадцять незабаром буде, а для законного оформлення шлюбу закон вимагає цілих вісімнадцять. То ж доведеться рік зачекати.

- То давай і з усім іншим теж зачекаємо. А то любов-морков, а від неї і діти можуть ненароком з'явитися.

Стася дзигною крутнулась на своїх красивих ніжках в сторону вулиці та чимдуж почимчикувала додому. Отетерілий від такої реакції Анатолій тільки мовчки провів її поглядом та невдовзі і собі рушив до своєї хати.

Наступного вечора, повертаючись з колбуду додому Анатолій так і не зміг поговорити зі Стасею, щоб в'яснити їхні взаємини. Вона несподівано щезла з колбуду без усякого попередження, одразу після закінчення репетиції. Друзі розказували, що навіть вони не змогли її затримати розмовами. Стася від тих розмов нетерпляче відмахнулась та майже

прожогом побігла додому.

З того часу між Анатолієм та Стасею немов би пробігла чорна кішка. Вони, як і раніше, продовжували ходити на репетиції драматичного гуртка, грали там відведені їм ролі, проте додому повертались у різних компаніях. Так продовжувалось майже місяць до самих травневих свят, та й опісля них нічого не змінилось. Можливо, їх взаємини і налагодились би з часом, якби не сталось несподіване – розпочалась війна і було вже не до кохання.

1.4. Під владою Третього Рейху

Війна для жителів Яришівки розпочалась з того, що біля самого села поблизу насипу залізниці було скинуто дві великі авіабомби. Очевидно фашисти мали за мету цими бомбами пошкодити залізницю, щоб перешкодити доставці військових вантажів радянським військам. Бомби впали якраз біля того місця залізничного полотна, де під насипом знаходилась велика водостічна труба. Ця труба відводила залишкові води сільських ставків у невеличкий потічок, який протікав під насипом залізниці у напрямі до річки Південний Буг. Бомби в насип не влучили, однак в хатах на ближніх вулицях від потужних вибухів повилітали усі шибки. На місці падіння цих великовагових авіабомб значний час були великі ями.

Окрім авіабомб про війну часто нагадував німецький аероплан, так звана «рама», що інколи літав над селом, посипаючи його зверху агітаційними листівками. Вітер жваво гнав ці папірці по вулицях села та городах, частина з них назавжди залишалась в водах сільських ставків. За завданням сільської влади листівки збирали та спалювали сільські комсомольці.

Уже в перші дні війни радянська влада села, за рознарядкою військоматів, поспішно проводила мобілізацію чоловіків села призовного віку. Частина цих чоловіків, що працювали у Яришівській тракторній бригаді Вінницької машинно-тракторної станції, було звільнено керівництвом МТС від мобілізації. Вони отримали завдання евакуювати свої трактори на схід. Однак те завдання було дано з явним запізненням, тому трактори доїхали тільки до села Щасливої Липовецького району. А там колону машин перестріли фашистські кулеметники на мотоциклах, що рухались з боку Козятина. І тракторна колона була повернута назад. А повернувшись у село усі трактористи, серед яких були Борис Заремба, Григорій Видавський, Віктор Пугач, Микола Таранюк і Микола Буянівський були змушені залишитись на окупованій ворогом території та працювати на окупаційну владу.

Зранку 19 липня 1941 року з села відбував останній загін мобілізованих у Червону Армію яришівських сільчан. З цим загоном відправився у військову дорогу протяжністю в довгих чотири роки і Пилип Табачнюк. Проводжали його в цю незвідану путь дружина Ксенія, син Анатолій та маленька дочка

Леоніда. Двохрічна Леоніда, зіщулившись у клубочок, безмовно припишлася на руках у матері, відчуваючи наближення неминучої розлуки з батьком. Анатолій, якому на той час виповнилось вже майже сімнадцять років, продовжував, розпочате ще в домашній оселі, умовляння батька взяти його з собою на ту війну.

- Тату, ну чого ж ви мене не бажаєте взяти з собою? Ото були б разом на тій клятій війні, все ж легше, ніж одному.

- Синку, ти ж ще по віку не підлягаєш демобілізації. Куди ти так поспішаєш? Вмерти завжди встигнеш, а поспішаєш - бо зовсім не знаєш, що таке війна. А я добре знаю усі її принади, пройшов же і першу імперіалістичну, побував у полоні, та й буремні події революції мене не минули, - як міг обґрунтовував свою відмову Пилип Кузьмович.

- По віку я теж міг би не йти в ту армію, знаєш же що маю майже п'ятдесят років. А проте і залишитись не можу - німці в першу чергу вистріляють євреїв та комуністів, як це вони зробили в себе у Третьюму рейху, - продовжив свою мову батько.

Пилип Табачнюк став на сторону більшовиків ще в часи революції, а потім був прийнятий і до лав їхньої партії. Займаючи активну позицію в житті свого села він довгий час працював головою сільської ради, певний, хоча і не тривалий, час був і головою колгоспу. Приймав участь у розкуркулюванні сільських багатіїв та перетворенні сільської церкви у клуб. А тому зажив лихого слави у деяких жителів села з тих же куркулів та у віруючих односельців. Залишившись у селі був би, напевно, в першу чергу, на рівні з тими ж Кольцовим, Скакуном, Вугернічком та деякими іншими, арештований та розстріляний.

- Але батьку, я ж теж комсомолец. Навіть був секретарем комсомольської організації села, то і мені потрібно звідси кудись вибратись, - продовжував наполягати на своєму Анатолій.

Проте батька тим не переконав, той заперечив:

- Воно то так, сину, проте не думаю, що ті німці настільки тупоголові, що зразу ж стануть винищувати усіх підряд, навіть комсомольців. Будуть, думаю, їх певний час перевиховувати. То ти держи зв'язок з Олександром Ксенічем, він застається в селі для організації підпільної роботи.

Тим часом надійшла команда шикуватись, і загін, розпрощавшись з рідними, повільно вирушив в сторону Вінниці. До середини липня 1941 року війська Червоної Армії ще стримували наступ переважаючих сил ворога на території області. Але після жорстоких та кровопролитних боїв німецькі війська вже 17 липня 1941 року зайняли Браїлів, 19 липня Вінницю, а уже 30 липня завершилась окупація всієї області.

20 серпня 1941 року вийшов наказ Гітлера про утворення „Рейхскомісаріату Україна". Передбачалося створення семи генеральних комісаріатів, серед яких з Житомирської та Вінницької областей утворювався

генеральний комісаріат „Житомир”. Територія ж самої Вінницької області була поділена майже навпіл між Німеччиною та Румунією. Південні райони відходили під управління Румунії, а північні - до Німеччини. Границя розділу області пройшла безпосередньо по річці Південний Буг.

Як на німецькій, так і на румунській стороні області, окупанти залишили колишній адміністративний поділ (село, район). Але, окрім того, були створені ще й округи, у склад яких включались три суміжні райони. На чолі сіл стояла сільська управа, очолювана старостою. На чолі району призначався районний комендант (як правило, німець) і районова управа. В окрузі керував гебітскомісар (знову ж таки німець) і окружна управа. Область очолював генеральний комісар і обласна управа. Керувати Вінницькою обласною управою окупанти призначили професора ботаніки медичного інституту А.А.Севастьянова. Як правило, в управах працювали люди, скривджені радянською владою, але їх роль була досить обмежена. Крім офіційних представників влади з місцевих жителів на всіх вирішальних адміністративних і господарських ділянках управляли самі німці. Так, сільським господарством (вірніше, заготовками сільгосппродуктів) відав безпосередньо сам німецький комендант. Відділом праці (в тому числі, відправленням населення в Німеччину) керував німецький комісар праці. У всіх підприємствах (МТС, МТМ, цукрових заводах, навіть на складах заготзерно і нафтобазах), окрім директорів і керуючих, були призначені шефи (німці), які і являлись дійсними господарями становища.

Колгоспи, названі обцинними господарствами, тепер стали очолюватись колгоспними старостами. Але дійсним хазяїном колгоспів став німецький сільгоспінспектор (начальник штецпункта). Він керував 10-15 колгоспами, доводив до них плани сівби й інших робіт, стежив за дисципліною. Так за невихід на роботу він міг посадити в тюрму, або вислати на роботи до Німеччини і таке інше. Збройною силою, яка повинна наводити порядок в районі, стала німецька жандармерія у складі 5-6 чоловік і на додаток відділки місцевої поліції з 30-50 поліцаїв на район.

Увечері 20-го липня, переслідуючи відступаючих червоноармійців, в село на нічліг забрели німецькі окупанти. Відгодовані на дармових харчах з усієї Європи, озброєні до зубів автоматами та гвинтівками, завойовники презирливо ставилися до селян, постійно вимагаючи від них "яйко", "млеко" та "шнапс". Село зненацька сповнилось пронизливим вереском свиней, настраханим кудкудахтанням курей та несамовитим ревінням худоби. Звідусіль торохкотіли автоматні черги, ляскали поодинокі постріли з гвинтівок і лунали веселі пісні переможців під акомпонемент губних гармонік.

Завітали вони і на подвір'я до Табачників. Забравши там трійко курей та підсвинка, вони подались дальше по вулиці підшукувати собі підходящий будинок дня ночівлі. Хата Пилипа Табачника їм не сподобалась, тому що її будівництво було не завершене опісля пожежі, влаштованої

куркулями у 1926 році. Під житло була вивершена тільки половина хати, а інша тимчасово використовувалась під складування господарського інвентарю та провізії.

За такими подіями у Яришівку прийшов "новий порядок"... Невдовзі у село з містечка Гнівани у супроводі десятка поліцейських прибув німецький комендант району. До прибуття представника німецької влади деякі жителі, що перебували під впливом свого односельця Петра Яремчука, заздалегідь приготувались. Вони зустріли його хлібом та сіллю, а після того було зібрано сільський сход. На цьому сході жителям села довели до відома основні вимоги нової влади до місцевого населення та розпорядження про призначення сільським старостою того ж Петра Яремчука.

Сільська управа Яришівки розташувалась у приміщенні колишньої сільської ради. Будинок, у якому розміщувалась одночасно сільська рада, клуб та бібліотека, був побудований майже перед самою війною поблизу території колгоспу. На будівництво використали дерев'яні конструкції із розібраної перед цим церкви.

Свою роботу на новій посаді староста розпочав з організації у селі відділку поліції. Своім помічником він призначив Степана Лінду, а в поліцаї взяв свого родича Омеляна Яремчука, жителів села Гната Мудрика, Арсенія Пугача, Юхима Захарчука та двох чужаків із Західної України, що відкликались на імена Влодко і Бодя. Ті зайти прибули у село, після звільнення їх німецькою владою із Вінницької в'язниці. Не відкладаючи справи у довгий ящик, Петро Яремчук одразу ж склав перелік комсомольських активістів, які залишились у селі. Після чого зібрав їх та інших селян біля приміщення управи для проведення роз'яснювальної роботи. Запросили на той сход і Анатолія з його другом, теж колишнім комсомольцем, Петром Ткачуком, а також і Олександра Ксеніча, який проживав майже поряд з Табачнюками на одній вулиці.

Коли усі запрошені розташувались навколо входу у сільську управу, староста вийшов на ганок та розпочав свою промову.

- Ото слухайте сюди усі, а перш за все комуняцькі викормиші та їхні комсомольські служки. Як бачите, ваша люба радянська влада швиденько наживала п'ятами у свою Московію та вже, напевно, там назавжди і зостанеться. А тут встановилась влада непереможного Великого рейху, представником якої є я - ваш староста. Було б справедливо вас тут на місці і знищити, як ви нас колись нищили, садячи в тюрюги, висилаючи в Сибір та розстрілюючи без суду і слідства лише за підписами трьох катів. Проте німецька влада більш гуманна ніж совіцька, то дає вам шанс спокутувати свою вину гарною працею.

Староста трохи перервав свою мову, прокашлявся, а потім продовжив.

- Прийшла мені з районової управи директива запровадити у нашому селі на базі колишнього колгоспу „Колос” общинне господарство, щоб вчасно

зібрати урожай та забезпечити здачу продовольчого податку для нужд німецької армії. Тому усі, хто до цього працював у колгоспі „Колос” повинні негайно завтра ж вийти на роботу і приступити до виконання своїх колишніх обов’язків.

- А хто ж буде керувати тим господарством, чи не ви, пане старосто? - несміло пролунало з юрби запитання до промовця.

- Та ні, не моя то справа, я буду тільки наглядати за вашою роботою. А керувати общинним господарством на перших порах, на так званій посаді колгоспного старости, буде Олександр Ксеніч. Він був же колись першим головою цього колгоспу. Якби Овксентій Скакун залишився в селі, то можливо його і поставили б головою. Німці, знаєте, не такі дурні – знають, що змінювати коней на переправі не варто. Але якщо хто не виправдає довіру, то хай начувається!

В подальшому староста розпустив сходку, залишивши в управі тільки своїх помічників та Олександра Ксеніча, як новопризначеного керівника общинного господарства.

Бригадиром тракторної бригади також залишили на перший час Бориса Зарембу. Одного разу під час жнив 1941 року сталася непередбачувана подія - вийшла з ладу колгоспна молотарка. Внаслідок відсутності до неї необхідних запасних частин жнивувальні роботи були на досить значний час призупинені. Сільська влада, щоб зняти з себе обвинувачення в затримці здачі хліба запідозрила саботаж і заарештувала підозрюваних. Бригадир Зарембу разом з механіком Іваном Сапігурою поліцаї доставили в Гніванську комендатуру для допитів. Вибиваючи зізнання німецькі жандарми застосували гумові кийки, проте не добившись зізнань у саботажу з часом заарештованих відпустили.

На початку Великої Вітчизняної війни з метою вбити клин між різними верствами населення України німецька влада поширювала міф про так звану «лояльність» українців до німецького окупаційного режиму. Слід зазначити, що їх твердження на той час майже відповідали дійсному стану речей. Це був наслідком того, що серед усіх радянських республік, саме Україна найбільше потерпіла від насильницького нав’язування радянської влади, тотального розкуркулювання справних хазяїв і такої ж насильницької колективізації. Люди ще не забули жахів продрозверстки, голодомору 1932-1933 років, закриття та руйнації церков і політичних репресій 1937-1938 років. А тому далеко не всі українці лояльно ставилися до радянської влади. Немало було й таких, хто ще з часів Української народної республіки затаїв приховану ворожість та чекав слушної нагоди, щоб поквитатись з представниками ненависної більшовицької влади. У перші місяці війни в знак «вдячності» до українців за виявлену «лояльність» німецька влада навіть відкрила частину закритих радянською владою церков і розпочала відпускати

із контраценційних таборів на території України військовополонених української національності.

Для більшості населення України, яке внаслідок політики поголовної колективізації практично жило в умовах голоду, убогості і репресій, природньою була така стратегія поведінки, які дозволяла навіть при радянській владі пасивно ухилятися від будь-якого державного контролю за їх життям. Така поведінка чітко проявила себе також у перший рік німецької окупації. Одним з напрямків цієї поведінки було безпробудне пияцтво, яке широко поширилося практично серед усього сільського населення України. Однією з основних причин пияцтва при радянській владі був постійний страх перед нею. Цей страх однак швидко з'явився й перед німецькою окупаційною владою.

Навіть самі представники німецьких владних структур в перші два роки окупації (1941-1942) відзначали невизначено-вичікувальну позицію основної частини населення стосовно них, а разом з тим її антибільшовицьку налаштованість. В мові людей на той час практично не вживалися слова "ради" або "більшовик", а замість слів "колишня влада", як правило говорили "ті" і вказували рукою на схід. Хоча в багатьох життєвих випадках реальна поведінка людей мимоволі залишалася "радянською". Так, наприклад, на зборах робітників одного із заводів України робітник, що виступав, висловив глибоку подяку за звільнення "німецькому народу і його великому фюреру товаришу Гітлеру!"

Слід зазначити ще одну особливість свідомості багатьох українців того часу - їх інтереси в основному визначалися масштабами свого села, району та найближчого ярмарку. Для більшості населення, що залишилось на окупованих територіях, формальна радянська політична лояльність зникла. Але що прийшло замість того? Вірність Гітлеру й третьому рейхові? Цього теж не було. Люди розпочали з того, що стали уважніше придивлятися до німців, прислухатися до їхньої агітації, боятися один одного, підозріло або вороже ставитися до тих окремих представників радянської влади, які залишились на окупованій території.

Вже наприкінці жовтня 1941 року відділ контррозвідки групи військ "Південь" попереджав німецьке військово командування про можливі наслідки прояву з боку німецьких солдат зарозумілого відношення до України й ненависті до її населення. Зауважувалось, що вкрай негативно на українців впливало нелюдське поводження з військовополоненими, їх масові розстріли із залишенням трупів на місцях. Незважаючи на певний антисемітизм місцевого населення, люди боялись і розстрілів євреїв, підозрюючи, що окупанти розпочнуть в подальшому розстрілювати й українців.

У колі сільчан швидко поширювалися чутки про масові грабежі, які здійснювали фронтові частини вермахту. Велися розмови про непомірні м'ясопоставки, "про молоко, яке носити не переносити", постійні реквізиції

продовольства, про мізерність оплати за трудовень при роботі в окупованих колгоспах. У побут навіть увійшла віршована приказка:

Як був Сталін, а з церкви клуб,
То одержували на трудовень по півпуда.
А як настав Гітлер і божий храм,
То одержуємо по 100 грам.

1.5. Втеча з комендатури

Після того, як були сформовані Вінницька обласна та районні управи, які призначили старост у селах, то в області офіційно виникла окупаційна структура керування. Згодом з'явилися старости колгоспів, або, так званих, обцинних господарств. У села повернулася частина розкуркулених і репресованих селян. Кожен староста, як правило, формував навколо себе групу підтримки з родичів й односельчан. Розпочали діяти мережі доносчиків, створені старостами та поліцейськими структурами. Опираючись на ці соціальні групи населення, нечисленні німецькі поліцейські підрозділи на початковому етапі окупації цілком контролювали ситуацію на місцях.

Внаслідок створення місцевих органів влади між представниками окупаційних структур і значною частиною населення відразу виникли численні протиріччя. Люди швидко розчарувалися в німецьких керівниках управ, які перебували в області та районах. Їх поведінка часто викликала жах і обурення. Однак більш складним було відношення до місцевих начальників з середовища самих українців. Їх не любили та боялися, але були вимушені взаємодіяти з ними у повсякденному житті. У ряді випадків старости (голови сільських рад), співробітники сільських управ (сільрад), голови обцинних господарств (колгоспів) на початку окупації залишилися ті ж, що й при радянській владі. Тому звичайними стали доноси людей у районні управи з обвинуваченнями місцевих начальників у зв'язках з партизанами.

Подальшому посиленню страху перед окупантами сприяла також подальша політика депортації українських остарбайтерів у Німеччину. Люди одержали від своїх синів та дочок перші листи з описом реальних умов життя й роботи в рейху. Це призвело до переважаючого настрою серед молодих людей - "втікати, і не їхати". Внаслідок цього відношення більшості населення до окупантів стало ще більш негативним. Проте в липні та серпні 1942 року гітлерівці ще наступали на Сталінград і Кавказ, а тому люди працювали й мовчали, очікуючи подальшого розвитку подій.

Призначення Олександра Ксеніча на посаду старости обцинного господарства села Яришівки було не дуже довгим і продовжувалось лише до кінця осені. Зібраний з полів господарства урожай 1941 року майже увесь був реквізований новою владою на потреби німецьких військ та великого рейху. Деяку частину врожаю залишив собі на прожиття староста села. За його ж

розпорядженням були забезпечені хлібом помічник старости Степан Лінда та усі поліцаї в рахунок оплати їх служби новій владі. В результаті цих дій працівникам господарства для виплат за виконану роботу майже нічого не залишилось. Тому селяни старались, збираючи врожай, частину таємно приховати в полі. Під покровом темної ночі вони тихенько діставали його з цих схованок, та везли, або несли на спинах додому.

Призначений новою владою староста общинного господарства, добре розумів прагнення підлеглих забезпечити продовольством свої сім'ї у зимовий період. Тому він і не прикладав особливих зусиль, щоб зупинити ті крадіжки. Втім це робили замість нього староста села та команда з поліцаїв, ретельно вислужуючись перед новою владою. Вони часто робили засідки ночами та ловили людей з вкраденим з поля урожаєм. Спостерігаючи за роботою Ксеніча і, відчуваючи пасивний спротив цього колишнього комсомольського ватажка новій владі, з часом Петро Яремчук звільнив його та призначив на цю посаду свого помічника Лінду Степана.

Внаслідок такого перебігу подій Олександр надовго зостався без роботи і, не бажаючи наражати себе на постійні кпини односельців, вирішив працевлаштуватись на залізничну станцію Вінниця вантажником. Окрім невеликого грошового забезпечення, робітникам станції видавали також продовольчу пайку. Щоб мати на новому місці роботи якусь близьку людину, Олександр з часом розпочав умовляти свого приятеля Лукаша Пугача приєднатись до нього. Той теж не мав постійного заробітку у селі, а тому перебивався з хліба на воду. Якось зустрівши Лукаша на вулиці, Олександр звернувся до нього:

- Здоров, Лукашу! Щось давно тебе не бачив, напевно запив з горя?

- Та що ти, знаєш же що я не вживаю тієї оковитої. Та й тебе щось давно не бачу в селі, - не зовсім ведучись на підказку одмовив Лукаш.

- Не бачиш, тому що вже з місяць, як я у Вінниці працюю на вантажній станції. Можу і тебе туди взяти, бо приятелюю з бригадиром.

Почувши ту мову, Лукаш думав недовго. Тут у селі йому особливої роботи немає. А дивись скоро можуть і до Німеччини загребти на роботи в Великому рейху. Як підійде йому 17 років, то й візьмуть, як взяли вже на початку березня десяток сільських юнаків та дівчат, перш за все колишніх комсомольців. Лукашу було відомо, що в ту першу партію потрапив і сусід Олександра - Анатолій Табачнюк.

Вже в середині лютого 1942 року сільська управа села Яришівка отримала з управи району розпорядження наступного змісту:

«13 лютого 1942 р. Старості села Яришівка.

Згідно розпорядження обласного комісара від 12 лютого 1942 року про набір робочої сили в Німеччину Уряд Праці та районова управа пропонує виділити із Вашого села 10 душ різних фахів чоловіків та жінок віком від 17 до

45 років. Виділені люди повинні бути фізично здорові, мати довідку лікаря про стан здоров'я. Попереджаю всіх старостів сіл, що це є справа важлива і, в разі Вами невиконання цього, будете відповідати по закону військового часу.

Керівник відділу уряду праці
Заст. голови районної управи

Швайцер
Горецький»

Не виконати це розпорядження сільська влада не могла, тому що за законами військового часу до них могли бути застосовані заходи фізичного впливу, навіть до розстрілу без суду та слідства. На той час будь яку людину могли стратити навіть за незначну провину. В перші місяці окупації німецькою владою була запроваджена комендантська година за якою після десятої години вечора заборонялось виходити з дому. В той же час, кожному працюючому видавалась «картка оголошень» (трудова книжка), яка одночасно служила й пропуском (аусвайсом) при необхідності пересування в період комендантської години.

У першу чергу до списку відправки в Германію потрапляли юнаки і дівчата, які до війни були активними комсомольцями. На виконання розпорядження районної влади перша група жителів села з числа тих же комсомольців була відправлена на роботи до рейху на початку березня 1942 року. Попав у цю групу оstarбайтерів і Анатолій Табачнюк. А от Олександр Ксенічу, який на той час вже перебував на роботах корисних для нової влади, вдалось уникнути такої участі. Не попав туди і Лукаш, якому на той час ще не виповнилось сімнадцяти років.

Таким чином Олександр Ксеніч і Лукаш Пугач зимою та протягом першої половини 1942 року продовжували працювати робітниками у Вінниці на вантажній станції. Проживали вони у пристанційному гуртожитку. До села Лукаш і Олександр наїжджали тільки вихідними днями. Одного разу, розвантажуючи вагон з продовольством та іншим товаром, що прибув з фатерлянду для забезпечення жандармерії і німецьких чиновників, Лукаш стиха промовив до Олександра:

- Сашко, а глянь-но сюди. Бачиш оті гори упаковок військових кітелів, штанів та білизни?

- Та бачу я, і що з того? – не зрозумів запитання Олександр.

Лукаш оглянувся по сторонах, перевіряючи чи немає поряд сторонніх вух та очей. А далі продовжив:

- Ти глянь уважніше. Бачиш, що вони упаковані не дуже щільно. Звідти без особливих зусиль можна тихенько витягнути по одній одежині з пакунка. А потім продамо їх на базарі, то будемо мати якусь добавку до нашої мізерної платні.

Ксеніч довго не відповідав на ті слова Лукаша, продовжуючи ретельно вивантажувати пакунки та ящики з дверей вагону на станційну тачанку. Так за роботою пройшло декілька годин. І тільки під вечір, коли вони закінчили

розвантаження та направились на вечерю в пристанційну їдальню, Олександр нарешті промовив:

- Лукаше, а ти розумієш чим твоя пропозиція нам грозить?

- Та розумію я... Проте ми станемо це робити дуже обережно і не кожен день будемо затоварюватись.

Олександр іще деякий час помовчав, а потім запитав:

- А збувати де будемо? Може в селі?

Лукаш без роздумів відповів одразу:

- Та де ж. Звісно на базарі, що збирається по вихідних біля пасажирської станції. Я особисто й займуся тією справою, а гроші поділимо, - завершив він свою мову.

На тому й порішили. З того дня, розвантажуючи вагони з обмундируванням, Лукаш та Олександр, коли зоставались на розвантаженні тільки вдвох, обережно витягали з пакунків по одному комплекту одержі та натягали її на себе під верхню одержу. З того часу пройшло декілька тижнів і у хлопців з'явилися додаткові кошти, на які вони стали закуповувати продукти для своїх родин.

Однак з часом і німці помітили недостачу товарних цінностей на своїх складах і розпочали відповідне розслідування. Проводити розслідування доручили відділку жандармерії при станції Вінниця. Розуміючи, що проводячи обшуки вантажників, вони тільки їх примусять на певний час припинити крадіжки та затаїтись, керівник групи розслідування фельдфебель Кранц вирішив використати місцеву агентуру. Для цього на пристанційний ринок були надіслані агенти, які під виглядом жебраків уважно спостерігали за торговцями.

Не здогадуючись про розпочате розслідування, Лукаш в черговий раз подався з вкраденою одержею на пристанційний ринок. Він знайшов не зайняте місце та розташувався в ряду торговців різноманітним одержним крамом. Після чого заходився закликати покупців:

- Не барись, підходь та дивись. Маю майже нові штиблети та білизну, віддам недорого, або поміняю на продукти.

Потихеньку основна частина товару була продана, залишилися тільки одні армійські штани. Невдовзі по тому біля Лукаша зупинився невисокий на зріст зарослий густою щетиною обдертий чолов'яга, який почав уважно розглядати ті штани та щупати їх сукно руками.

- Ей, мужик. Ти що тут мій товар обмацуєш своїми циганськими клешнями? Він хоча і не новий, а проте чистий. Сходи-но руки добре вимий, а потім вже лапай, - не витримав такого випробовування юнак.

В ту мить на вході до ринку з'явилися німецькі солдати з поліцаями і розпочалася облава, яка супроводжувалася перевіркою документів. Розуміючи, що затримання з німецькими штанями призведе до перевірки

звідки вони узяті і до подальшого арешту Лукаш залишив ті штани в руках у чоловіка, сказавши тільки:

- Ото як тобі пощастило, чоловіче. Не купить в мене ці штани тепер ніхто, бо вимагав ти їх грязюкою немилосердно. То забирай їх собі, бачу увесь ти обдертий. Дарую.

Сказавши це, Лукаш тим часом швиденько перейшов до групи торговців, що за довгими прилавками продавали різноманітні продукти і розпочав прицінюватись до пшона та сиру. Коли патруль перевіряв його «картку оголошень» видану станційним начальством, Лукаш вирішив, що „чаша сія” його оминула. Однак на цей раз долю обманути не вдалось – біля патруля з'явився той самий чоловік, що отримав в дарунок штани. Він щось стиха сказав старшому патруля, після чого Лукаша відділили від групи торговців та повели до виходу з ринку.

Того ж дня заарештували і Ксеніча, справедливо підозрюючи, що грабували вони вагони удвох. І хоча обидва затримані своєї вини не визнавали, але однак були посаджені до в'язниці усіх обставин справи в ізолятор при станційній комендатурі. В ізоляторі на той час, окрім Олександра та Лукаша, не було більш нікого, що давало їм змогу без перешкод обговорювати ситуацію, що склалась.

- Слухай, Лукашу. Попались ми з тобою, як кур в оціп. Якщо доведуть нашу вину, то можуть навіть і розстріляти, - обмалював Ксеніч подальшу перспективу їхнього тут перебування.

Лукаш, слухаючи ту мову, як міг заспокоював Олександра:

- Та не думаю я, що щось вони доведуть. Бо ж не піймали нас на крадіжках.

- А ті штани? Це ж вважаєш прямий доказ, - не заспокоювався і Ксеніч зі своїми припущеннями.

- То нехай доведуть. Я ж на допиті показав, що штани ті раніше купив для себе у якогось мужика на ринку. А потім вирішив їх продати, щоб привезти додому трохи продуктів.

Олександр деякий час подумав над тими словами, а потім продовжив:

- Та так вони тобі й повірили. А розстріляти нас вони можуть навіть без слідства та суду. Тому потрібно подумати, як звідси втекти.

- Та як ти втечеш, двері ж бо закриті знадвору. А там чатує озброєний вартовий, - пояснив ситуацію Лукаш.

На деякий час друзі цю розмову припинили, обдумуючи ситуацію, яка склалась. Посидівши деякий час на дерев'яному тапчані, що служив тут і за лаву і за ліжку, Олександр в подальшому розпочав уважно досліджувати приміщення ізолятора. Вийти з цього приміщення можна було тільки через двері, або через невелике заґратоване віконце. Дослідивши двері, Олександр зрозумів, що відкрити їх можна тільки ззовні. Більш вірогідною здавалась можливість втечі через віконце. Хоча воно і було заґратоване,

проте гвіздки, яким ці грати були прибиті до деревної рами, з часом проіржавіли.

- Лукашу, а чи немає в тебе якогось ножа чи залізної ложки? - упівголоса звернувся Ксеніч до свого друга.

Той тим часом розташувався на тапчані і вже був поринув у дрімоту.

- Ножа немає, бо відібрали при обшуку, а от ложка є. Я її ніде не полишаю, - обізвався Лукаш напівсонним голосом.

- А для чого вона тобі? - продовжив він піднявши голову з своєї імпровізованої постелі.

- Та розумієш, тут можна вийняти грати з цього віконця, легенько видавити раму та й вислизнути з цієї пастки, - пояснив Олександр свою задумку.

- А як же вартовий? Він же побачить та розпочне стріляти, - засумнівався Лукаш.

- Та він тут проходить не дуже часто. Десь раз на десять хвилин, то якщо все зробити уночі та ще й тихо, то зможемо утекти.

На тому й зупинились - діждатись ночі, тихенько видерти грати та вікно і втекти. Тієї ночі Ксеніч таки зумів видерти вікно з кімнати ізолятора, через яке виліз назовні і розпочав утікати. Німецький вартовий, побачивши в темноті ночі силует втікача, встиг зробити в його сторону декілька пострілів з гвинтівки, однак не вцілив. Лукашу втекти не вдалось і він відсидів в ув'язненні майже рік, після чого повернувся у село.

Зумівши вирватись з комендатури, Олександр темною ніччю вирушив обабіч залізничної колії в сторону рідного села Яришівки. Однак він добре розумів, що розшукувати його будуть саме там, а тому до рідної домівки не пішов, а біля самого села повернув на дорогу, що вела до сусіднього села Студениці. Однак і в Студениці він не затримався, попрямувавши до наступного села Юрківець, де у нього були гарні друзі – брати Сніцарі.

Після втечі німці оголосили Ксеніча в розшук та призначили винагороду за його видачу. Через деякий час, коли розшуки припинились, Олександр повернувся у Яришівку. Однак, побоюючись місцевих поліцаїв, він у своєму будинку не жив, а довгий час переховувався у хаті Бориса Заремби на вулиці Береговій. Якось одного разу, накинувши на плечі пальто господаря, Олександр вийшов у туалет. В тому пальто його упізнала сусідка на прізвище Фурман. Ця сусідка була за своїм походженням німкеню, тому добре знала мову окупантів і її хату частенько відвідували німецькі офіцери та солдати.

Ото одного разу вона, зустрівши на вулиці дружину Бориса Заремби, звернулась до неї з такими словами:

- Маріє, у вашу хату часто приходять Ксеніч. Я його й сьогодні зранку бачила, ходив до туалету. А у мене бувають у гостях німці разом з поліцаями, то теж зможуть його побачити. Скажи Ксенічу - хай йде собі десь в інше місце переховуватись.

Полную версию книги можно получить, обратившись непосредственно к автору по емайл, либо скачать по ссылке на портале www.litres.ru